

KASBIY FAOLIYATDAGI NUTQ MADANIYATI KO'NIKMALARI (XORIJIY TILLARNI O'QITISH MISOLIDA)

JASUR SOBIROV

O'qituvchi, Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Annotatsiya

Ushbu maqolada kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishish uchun zamonaviy mutaxassis nutq madaniyati ko'nikmalarini mukammal egallashi va kasbiy muloqotda lingvistik, kommunikativ va xulq-atvor qobiliyatlariga ega bo'lishi kerakligi haqida fikr yuritiladi. Zamonaviy dunyoda ona tilini bilish, muloqot qilish qobiliyati, muloqot jarayonida muvaffaqiyatga erishish - bu shaxsning o'ziga xos xususiyatlari bo'lib, ular hayotning deyarli barcha sohalarida erishgan yutuqlarni belgilaydi, uning o'zgaruvchan sharoitlariga ijtimoiy moslashishiga yordam beradi.

Kalit so'zlar: *Zamonaviy mutaxassis, nutq madaniyati, ko'nikmalar, kasbiy muloqot, lingvistik, kommunikativ, xulq-atvor, qobiliyat, muloqot, tilshunoslik.*

Kirish qismi: Insonning tili, nutqi insoniy fazilatlarining, madaniyatining, aql-zakovati darajasining aniq ko'rsatkichidir. Maktabda olgan asos va bilimlarga tayangan holda, har bir inson butun umri davomida o'z ona tili bilan munosabatlarini qurishda davom etadi. Bu jamiyatda, oilada muvaffaqiyatga erishishning zaruriy sharti, muvaffaqiyatli mehnat, muvaffaqiyatli hayot uchun shartdir. Maktabni tugatgandan so'ng, yoshlar o'zlarining boshlang'ich nuqtasi sifatida maktab fanini tanlab, o'qishni davom ettiradilar. Ona tilining alohida o'рни shundaki, tilni doimiy ravishda takomillashtirmasdan turib, barcha ilmiy fanlarni - ham gumanitar, ham tabiiy, ham texnik sohalarni chuqur o'rganish mumkin emas, chunki til inson fikrlari, his-tuyg'ularini yetkazish usullaridan biridir.

Asosiy qismi: Til estetik nuqtai nazardan bebahodir, lekin tilning asosiy vazifasi muloqot vositasi bo'lishdir. Biz uyda va ishda, ko'chada, avtobusda, do'konda, radio tinglash yoki televizor tomosha qilishda kundalik muloqotda nutqdan foydalanamiz. Ona tili avlodlar o'rtasidagi muloqotning eng muhim vositasi bo'lib, to'plangan tajribani uzatishni ta'minlaydi. Turli bilimlarni xotirada saqlash va o'zlashtirish shakli sifatida ona tili barcha maktab fanlari bilan uzviy bog'liq bo'lib, boshqa barcha maktab fanlarini o'zlashtirish sifatiga ta'sir qiladi va kelajakdagi kasbni egallashga yordam beradi. Til hayot bilan chambarchas bog'liq.

Nutq madaniyati kasbiy tayyorgarlikning tarkibiy qismlaridan biridir. Yosh mutaxassislar nutq faoliyatining barcha turlarida ravon bo'lishi, suhbatni malakali olib borishi, umuman, muloqotning kundalik va biznes sohasida o'zini ishonchli his qilishi kerak.

Nutq madaniyati, nutq odobi – 1) og‘zaki va yozma adabiy til me‘yorlari (talaffuz, urg‘u, so‘z qo‘llash, grammatika, uslubshunoslik qoidalari)ni egallash, shuningdek, turli aloqa-aralashuv sharoitlarida tilning tasviriy vositalaridan nutqning maqsad va mazmuniga mos ravishda foydalanish mahorati; 2) tilshunoslikning tilni madaniyat quroli sifatida mukammallashtirish maqsadida me‘yorlashtirish (tartibga solish) muammolarini o‘rganuvchi bo‘limi. G‘arb tilshunosligida umumiy ma‘noda "til madaniyati" termini ham qo‘llanadi. 1- ma‘nodagi "Nutq madaniyati" tushunchasi adabiy tilni o‘zlashtirishdagi ikki bosqichni qamrab oladi: a) nutqning to‘g‘riligi va boshqa nutqiy mahorat. Nutqning to‘g‘riligi muayyan tilda so‘zlovchilar va yozuvchilar tomonidan "ideal" yoki umum tomonidan qabul qilingan va an‘anaviy saqlanib kelayotgan odatlar, ibrat va namunalar tarzida idrok etiladigan adabiy me‘yorlarga amal qilishdir. Nutqiy mahorat esa nafaqat adabiy me‘yorlarga amal qilish, balki o‘zaro mavjud bo‘lgan variantlardan mazmunan eng to‘g‘ri, eng aniq, uslub va vaziyat nuqtai nazaridan eng maqbuli va ifodalisini tanlab olish mahoratidir (Mas, aka - oka - ako; kelyapti - kevotti - kelopti variantlaridan birining adabiy me‘yor sifatida tanla-nishi).

Yuksak nutq madaniyati kishining umumiy yuksak madaniyatini, fikrlash madaniyatini, tilga nisbatan ongli mehr-muhabbatini namoyon qiladi. Nutq madaniyati nazariyasining asosiy tushunchasi til me‘ye‘ridir. 2-ma‘nodagi nutq madaniyatining asosiy vazifasi ijtimoiy til amaliyotiga faol ta‘sir ko‘rsatish maqsadida (tilning barcha sathlarida) ob‘yektiv til me‘yorlarini ularning barqarorlashgan shakllarida, ziddiyatlarida, vujudga keluvchi tamoyillarida va boshqalarda o‘rganishdir. Zamonaviy nutq madaniyati nazariy va amaliy fan bo‘lib, u til amaliyotiga ta‘sir etish maqsadida adabiy til tarixi, grammatika, uslubshunoslik va boshqa tilshunoslik bulimlarining yutuqlari va xulosalarini umumlashtiradi. Nutq madaniyati nazariyasida adabiy til milliy tilning oliy shakli deb e‘tirof etiladi; badiiy adabiyot tili o‘zining eng yaxshi namunalari bilan xalqning madaniyat sohasidagi yutuqlari va an‘analarini mustahkamlaydi va boyitadi. Nutq madaniyati ijtimoiy hodisa bo‘lib, u jamiyat, fan va texnika, madaniy va adabiy hayot rivoji bilan chambarchas bogliq holda taraqqiy etadi. Jamiyat a‘zolarining madaniy saviyasi ortgan sari nutqi ham jilolanib, sayqallashib, nutq madaniyati qoidalari va me‘yorlariga muvofiq holda takomillashib boradi. Nutq madaniyatining shakllanishi va rivojlanishida adabiyot, san‘at, radio, televideniye va davriy matbuotning alohida o‘rni bor. Ayniqsa, adabiy tilni me‘yorlashtirish va nutq madaniyati nazariyasini rivojlantirishda leksikografiya, xususan, izoxli, imlo, talaffuz, o‘quv va boshqa maxsus lug‘atlar muhim ahamiyatga ega.

Muloqot - bu shaxslar va ijtimoiy guruhlar o‘rtasidagi o‘zaro ta‘sir jarayoni bo‘lib, unda ma‘lumot, tajriba, ko‘nikma va ishlash natijalari almashinuvi mavjud. Kasbiy muloqot - bu mutaxassisning kasbiy faoliyat jarayonida boshqa mutaxassislar bilan nutqiy o‘zaro munosabatidir. "Kasb" so‘zining kelib chiqishi nima? Keling, etimologik

lug'atga murojaat qilaylik. Bu so'z lotincha *professio* so'zidan kelib chiqqan va "omma oldida so'zlash" degan ma'noni anglatadi. Qadimgi Rim davrida bu odam o'zini bag'ishlagan va u ommaga e'lon qilgan kasbning nomi edi. Tomoshabinlar oldida, ma'lum miqdordagi odamlar oldida chiqish qilish oson emas. Buning uchun ona tilini mukammal bilish, nutq madaniyati malakasiga ega bo'lish zarur. Endilikda kasb deganda shaxsning maxsus tayyorgarlik, bilim va, albatta, ona tilini bilishni talab qiladigan kasbi tushuniladi. Ona tili tilshunos, jurnalist, tarjimon, reklama agenti, o'qituvchi, yozuvchi, shoir, nashriyot va dasturlar muharriri, korrektor, nutq terapevti, radio yoki televidenie suhandoni, jamoatchilik bilan aloqalar bo'yicha mutaxassis kasblarining faoliyatlari asosini tashkil qiladi. Va bu to'liq ro'yxat emas!

Tilshunoslikda nutq madaniyati bir qator o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ular ham o'rganilayotgan hodisaning mantiqiy asosi hisoblanadi: Nutq madaniyati asoslarini bilish va ularni maqsadga muvofiq qo'llash har bir bilimdon kishining burchidir. Nutq madaniyatining turi ona tilida so'zlashuvchilarning tilni bilish darajasiga qarab o'ziga xos xususiyatlarga egadir. Bu jarayonda shaxsning til vositalaridan foydalanish qobiliyati ham muhim bo'lib, nutq aloqasi, nutq madaniyati qanchalik rivojlanganligi muhim rol o'ynaydi.

Kommunikativ mukammallik uchun inson ularning barchasiga ega bo'lishi kerak. Ularni o'zlashtirish kommunikativ jihatdan mukammal nutqni qurish, odob-axloq qoidalariga ega bo'lish va muloqotning psixologik asoslarini shakllantirishning namunalari, belgilari to'g'risida bilimlarni o'z ichiga oladi.

Xulosa qilib aytganda, inson nutq madaniyati turg'un emas - u ham til kabi, ijtimoiy o'zgarishlarga ham, shaxsning o'ziga ham bog'liq bo'lgan o'zgarishlarga duchor bo'ladi. U bilan birga o'sib boradi, maktabgacha yoshdagi bolaning nutq madaniyatiga aylanadi, keyin maktab o'quvchisi, talaba va kattalar. Inson yoshi qanchalik katta bo'lsa, nutq, yozish, o'qish va tinglash qobiliyatlari shunchalik rivojlangan bo'ladi. Shunday qilib, ona tilini bilish, ya'ni lingvistik, kommunikativ kompetensiyalarga ega bo'lish shaxs uchun kasbiy muvaffaqiyatga erishish uchun zarur vosita, kalit hisoblanadi. Kelajakda kasb tanlash har bir inson hayotidagi jiddiy va mas'uliyatli qadam bo'lib, puxta tayyorgarlik va chuqur bilim talab etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bakhtiyorovna S. S. The Method of syntactic-stylistic expression of respectful speech in the Uzbek Language. – 2021.
2. Sadykova S. B., Tuychibaeva S. S. К МЕТОДИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА В ГРУППАХ С УЗБЕКСКИМ ЯЗЫКОМ ОБУЧЕНИЯ (НА ПРИМЕРЕ ПРЕДЛОЖНО-ПАДЕЖНОЙ СИСТЕМЫ) //Theoretical & Applied Science. – 2019. – №. 11. – С. 189-192.

3. Urak Pazilovich Lafasov. Нутқ маданияти ва нотиклик (Олий ўқув юртлари учун) ўқув қўлланма. Тошкент, “ТошДШИ” нашриёти 1/2019. 147 бет.
4. Lafasov Urak Pazilovich va boshqalar. Ruscha-ispancha-o‘zbekcha-inglizcha LUG‘AT (siyosiy-iqtisodiy so‘zlar). O‘zbekiston, TDSHU nashriyoti. 2021/1. 120 bet
5. Lafasov Urak Pazilovich, Marxabo Rahmonkulovna Abdullayeva. Мурувватли устоз (академик Ғанижон Абдурахмонов хақида) Тошкент, “ТошДШИ” нашриёти. 2016/1. 75 b.
6. Parhadjanovna S. S. Equivalency of English and Uzbek Idioms with Dairy Products (Milk, Cheese, Butter and Egg) //International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering (IJITEE) ISSN. – 2019. – С. 2278-3075.
7. Ishmatova, Y. U. (2024). Purpose and Organizational Criteria of Extracurricular Activities. Information Horizons: American Journal of Library and Information Science Innovation (2993-2777), 2(4), 166–168. Retrieved from <https://grnjournal.us/index.php/AJLISI/article/view/4508>
8. Qodirovna T. Z., Shavkataliyevna Q. M. THE APPEARANCE OF VISUAL EXPRESSIONS’TRANSLATION INTO ENGLISH IN THE WORK “THE DAYS GONE BY” BY ABDULLA QODIRIY //Open Access Repository. – 2024. – Т. 10. – №. 1. – С. 78-81.
9. Qodirovna T. Z. Scientific and Theoretical Study of “Baburname” and Its ‘translations into the World Languages //Journal of Critical Reviews. – 2019. – Т. 7. – №. 3. – С. 2020.
10. Раънохон Иброхимовна Орипова (2023). КАСБИЙ ТАЪЛИМДА ФАНЛААОРО АЛОҚАДОРЛИКНИ ТАЪМИНЛАШ МАСАЛАЛАРИ. Oriental Art and Culture, 4 (2), 750-754.
11. Рано Орипова, Раъно Орипова. Ўзбек ўлттық классикалык музыкасындағы ўлттық мотивтердің түрлері колорит национальных мотивов в узбекской национальной классической музыке. Журнал. К 89 XXI ғасырдағы түркі халықтарының ўлттық орындаушылық өнері: зерттеу 2022. Стр199
12. Рано Иброхимовна Орипова, Маруф Мамирджанович Ахмедов. Формирование у подростков представления о национальной идее в музыкальных кружках. Журнал Воспитание школьников. Издатель Общество с ограниченной ответственностью Школьная Пресса 2011, Номер 5 Стр. 74-75
13. Xayrulla Hamidov, & Marxabo Abdullayeva. (2024). FRAZEOLOGIZMLARNING O‘ZBEKCHA MUQOBIL VARIANTLARI VA FUNKSIONAL XUSUSIYATLARI .Konferensiyalar | Conferences,1(8), 14–21. Retrieved from <https://uzresearchers.com/index.php/Conferences/article/view/2246>

14. DJAMPULATOVA, N. (2024). TA'LIMDA KOUCHING YONDASHUVNING AHAMIYATI VA UNING TEXNOLOGIYALARI. Journal of Pedagogical and Psychological Studies, 2(3), 13–19. Retrieved from <https://imfaktor.com/index.php/jopaps/article/view/1264>